

A ciszterci eszmények megjelenése a *Vita Aelredi*-ben

Jelige: Rievaulx

Tartalomjegyzék

Bevezetés	3
A ciszterci szerzetessé válás	5
Az aszketikus erények hangsúlyozása	11
Rievaulx, az „irgalom Anyja”	14
Eszmény és valóság	18
Összegzés	26
Bibliográfia	28
Primer források	28
Szakirodalom	28

Bevezetés

A korai 12. századi ciszterci történelem bővelkedik a sikeres világi pályát maguk mögött hagyó új tagok történeteiben, akik korábbi sikeres életüket önként feladva boldogan választották a világtól elzárt, az épp növekedésnek indult városok zajától mentes monostorok szemlélődésre alkalmas magányát. Rievaulx-i (Szent) Elréd története egy ezek közül. Elréd 1147–1167 között volt a rievaulx-i monostor apátja, és ez idő alatt Rievaulx a ciszterci rend legbefolyásosabb monostorává nőtte ki magát Észak-Angliában. Életéről a legfontosabb rendelkezésünkre álló forrás, saját történeti és spirituális munkái mellett, a tanítványa és barátja, Walter Daniel által jegyzett *Vita Aelredi Abbatis Rievall'* című életrajz, melyet a szerző nem sokkal szeretett apátjának halála után írt. Walter Daniel művét számos kritika érte a kortársak részéről, így a szerző, nem sokkal annak megjelenése után, írt egy tulajdonképpeni védőbeszédet (*Epistola ad Mauricium*), amely az általa hangoztatott információk igazságát, különös tekintettel Elréd csodatételeinek megtörténtét volt hivatott demonstrálni „bizonyítékok” segítségével, vagyis leginkább szemtanúk sorának ismertetésével.

A 11–12. században hagiográfusai a korábbi gyakorlattal ellentétben nem a régen elhunyt szent emberek életét örökítették meg, hanem saját kortársaikét.¹ Walter Daniel jól ismerte Elrédet, jöllehet csak az 1150-es években csatlakozott a rievaulx-i szerzetesi közösséghez, míg Elréd már az alapítást követő második évben (1134) belépett a monostorba. Ez azt jelenti, hogy a szerző az Elréd életének 1150-es évek előtti időszakáról csak hallomás alapján tájékozódhatott, azonban még így is tizenhét évet élt az irányítása alatt, egészen az apát haláláig.² Clairvaux anyamonostorához hasonlóan, Rievaulx-ban is sok lovagi és nemesi származású szerzetes volt. Maurice Powicke szerint az 1125 körül született Walter Daniel édesapja is lovagi származású volt eredetileg, majd lett maga is Rievaulx-ban lett szerzetes.³ Fia, Walter édesapja nyomdokait követte. Elréd utolsó éveiben a *Vita Alredi* tanúsága szerint már súlyos beteg volt, ebben az időszakban Walter volt a titkára és egyben gondozója. Walter egy másik művében úgy utal saját magára, mint '*officio medicus*', ami feltételezi, hogy volt gyakorlata az orvoslásban, esetleg ő volt a monostor infirmáriumában a fő gondozó.⁴ Az Elrédhez legközelebb álló személyek egyike volt, még maga Elréd is megjelenítette őt a lelki

¹ Urbán 2013. 15.

² VA 40.

³ Powicke 1950. Introduction xiv.

⁴ Christensen 2011. 219.

barátságról szóló művének második és harmadik könyvében, ahol egyike volt az egymással párbeszédet folytató szerzeteseknek.⁵

Walter Daniel kronológiai sorrendben haladva meséli el Elréd életének legfontosabb eseményeit. A *Vita* 60 fejezetből áll, amelyeket nagyjából négy, esetleg öt külön részre oszthatunk attól függően, hogy életpályájának melyik periódusára vonatkoznak: Elréd I. Dávid skót király (1124-1153) udvarában eltöltött fiatakorától a rievaulx-i monostorba való belépéséig (2–7. fejezet), ezt követően ír a monostorban eltöltött első évekről, a szerzetesi kvalitásairól, a novíciustestvérre való megválasztásáig 1143-ban (8–18. fejezet), majd a szintén ciszterci rendhez tartozó Revesby monostorának apátjaként eltöltött évekről 1147-ig (19–25. fejezet), és végül arról az időszakról, amikor rievaulx-i apátként működött 1147 és 1167 között (26–60. fejezet). Az utolsó részen belül viszont nyolc teljes fejezet (52–60.) szól Elréd haláláról és temetéséről. Ebből látszik, hogy Walter Daniel tehát Elréd rievaulx-i apátságának idejéről ír a legtöbbet, ez a rész a *Vita* egészének majdnem a felét teszi ki. Mindez nem meglepő, tekintve, hogy ez volt életének az az időszaka, amikor a legnagyobb hatást gyakorolta a környezetére és a legfontosabb pozícióban volt, valamint a szerzőnk is ezekről az évekről rendelkezhetett a legtöbb közvetlen információval. Az már némileg szokatlanabb, hogy a 41. fejezettől kezdve Elréd életének utolsó négy évéről számol be, tehát mintegy húsz fejezet szól a legnehezebb, betegségekkel teli éveiről és utána, mint említettük, nyolc fejezet már kifejezetten a haláltusájáról.

A szerző elsősorban hagiográfusként járt el a *Vita Aelredi* megírásakor, ami joggal vethet fel kételyeket a műben olvasható információk hitelességét és megbízhatóságát illetően. Azonban a narratíva nem a végeláthatatlan mennyiségű csodatételekre van kihegyezve, amelyek egy-két generációval később a hivatalos szentté avatási eljárás szerves részét képezték. A szerző sokkal inkább Elréd mint Jézus Krisztus hű követője emlékét kívánta megőrizni, akinek életét és minden cselekedetét már a szerzetesi hivatás előtt is az alázatosság, az erényesség, illetve a felebaráti szeretet gyakorlásának fontosságába vetett hit vezérelte. Walter Daniel világosan megfogalmazza a *Vita* elején, hogy a célja Elréd dicsőítése, egyszersmind egy követendő példa állítása a jellenlegi rievaulx-i szerzetesek és a későbbi generációk elé, emlékének megőrzése, valamint szentségének bizonyítása,

Az dolgozatban azt vizsgálom, hogy a *Vita Aelredi*-ben hogyan és milyen módon jelennek meg a ciszterci reform alapvonásai, milyen modelleken keresztül mutatja be a szerző Elrédet, és a rievaulx-i ciszterci közösséget. Elemzésemben nem kronologikusan fogok haladni,

⁵ Aelred of Rievaulx 1977. 69.

hanem két nagyobb egységre osztottam azokat a *Vita* egészen végig ívelő témákat, amelyeket Walter Daniel is igyekszik közvetíteni a *Vita Aelredi*-n keresztül, Elréd életének négy időszakához kapcsolva őket. A témák egyike Elréd egyre mélyülő és egyre intenzívebbé váló elvonulása a világtól, a másik pedig Elréd szeretete, a személyiségében és viselkedésében megjelenő, abban testet öltő *caritas* mind Isten, mind pedig „felebarátai” felé. A harmadik fejezetben pedig Elréd életének egyik olyan aspektusát érintem, amely ugyan kevésbé hangsúlyos része a *Vitának*, de vannak olyan rá utaló jelek, amelyek cáfolják azt a kutatók részéről gyakran hangoztatott vádat a középkori szerző felé, hogy túl egyoldalú képet fest az apátról.

A ciszterci szerzetessé válás

Walter Daniel életrajza alapján Elréd olyan figyelemre méltó erényei, mint a bölcsesség, az alázat, az együttérzés és a jámborság már az I. Dávid (1124-1153) skót király udvarában eltöltött idő alatt is kiemelték az udvar emberei közül. A szerző megjegyzi, hogy gyermekként nem vágyott erre a világi szolgálatra, csupán alázatossága okán volt rá hajlandó egy rövid időre, de gondolatban és akaratban már a mennyekben volt.⁶ Amikor a szerző Elréd udvarban elvégzendő feladatairól ír, például az ételek királyi asztalnál való felszolgálásáról, nem mulasztja el megemlíteni, hogy gondolatai ilyenkor egy másik világban jártak: a külvilág dolgait elfeledte, a táplálkozás ügyével nem foglalkozott, hanem azt az apostoli szavakon való mély gondolkodás és békés szemlélődés váltotta fel.⁷ Az étel és ital iránti közömbössége – szembeállítva a szemlélődéssel és imádsággal eltöltött idővel – itt jelenik meg először a *Vitában*, de a későbbiekben is a narratíva szerves részét képezi. Továbbá, a szerző megjegyzi Elréd az udvarbéli reputációjával kapcsolatban, hogy már itt is inkább szerzetesként tekintettek rá, mintsem világi személyként.⁸ Mindemellett a gyakorlatban számos dologért felelt, a király felelősségteljes feladatokkal bízta meg, valamint az udvarban semmi nem történt az ő tudta nélkül. Bármennyire is ellenére volt a világi szolgálat a szerzetesi hivatással szemben, Walter nem tartja megvetendőnek és elfelejtendőnek Elréd életének ezen időszakát, sőt, úgy állítja be, mintha a világi szolgálat legfontosabb indítéka (és értelme) az lett volna számára, hogy a bölcs király uralmában osztozva a legkiválóbb vezetőtől sajátíthatta el a királyi erényeket, amelyeket a későbbiekben – már apátként – kamatoztatni tudott a hívek vigasztalásakor, ezáltal pedig önmaga és mások számára egyaránt gyümölcsöző szolgálatnak tartja. A szerző nem említi Elréd

⁶ VA 2.

⁷ VA 4.

⁸ VA 4.

királyi udvarban végzett tevékenységeivel és az azokhoz való hozzáállásával kapcsolatban Szent Benedek Reguláját, viszont valószínűsíthető, hogy leírásában erősen támaszkodik Regula 31. fejezetére, amelyben Benedek leírja, hogy milyennek kell lennie a monostor gondozójának. Walter tehát monasztikus modelleket vesz alapul, amikor Elréd karakterét ábrázolja. A Regula azon előírásai, mely szerint *„házigondnoknak olyat kell választani a közösségből, aki bölcs, érett jellemű, evésben mértékletes, nem gőgös, nem heveskedő, nem igazságtalan, nem nehézkes, nem pazarló, hanem istenfélő, hogy mintegy atyja legyen az egész közösségnek. Mindennek gondját viselje. Lelkek felett öröködjék, és mindig tartsa emlékezetében az apostoli mondást, hogy aki jól szolgál, jó rangot szerez magának”*⁹ egyértelműen megjelennek a Vita ezen részében.

Továbbá, Walter említ egy olyan esetet az udvarban, amikor Elrédet megtámadta egy vele szemben ellenséges indulatokat tápláló lovag, aki féltékeny volt rá, mert a király különleges kegyeit bírta és mindenki nagyon szerette a palotában. Walter szerint a lovagot a düh és az irigység kerítette hatalmába, nem bírta elviselni *„a mi Józsefünk”* látványát – ahogy életrajzírója fogalmaz, és azokat a kegyes tulajdonságait, amelyek meglétének mintegy természetes következményeként *„Atyaként”* tisztelték őt más lovagok, és nagyfokú megbecsültségnek örvendett körükben.¹⁰ A lovag nem fizikailag bántalmazta, hanem mocskos szavakkal illette a palotában, azt bizonygatva, hogy nem érdemli meg a király bizalmát, dicséreteit, és a különleges bánásmódot. Walter hangsúlyozza, hogy Elréd ellenségeinek még nagyobb szolgálatot tett, mint barátainak és békés nyugalommal telt szíve fénnel töltötte el még a rosszakarók zűrzavaros elméjét is: alázattal, bölcsességgel, szeretettel és türelemmel fordult a lovaghoz a sértő magatartása ellenére, sőt, még igazat is adott neki abban az értelemben, hogy valóban bűnösnek érzi magát, mert elbukott a szolgálatban, de nem a földi hatalom, hanem a *„Mennyei Királyának”* szolgálatában.¹¹ Walter szemében Elréd olyan nagyságról tett tanúbizonyságot, amely minden szerzetes számára modellként szolgálhat. Bár ő még nem szentelte életét hivatalosan az Úrnak, mégis olyan türelemmel, gyengédséggel és kedvességgel fordult az őt bántalmazó lovag felé, amelyre a szerző szerint azok a szerzetesek sem feltétlenül lennének képesek, akik már évtizedek óta tanulják a kolostorokba elvonulva, hogy hogyan legyenek minél türelmesebbek másokkal. Kétséges, hogy ez az eset valóban megtörtént-e, de Walter számára valószínűleg nem is számított kardinális kérdésnek; sokkal fontosabb lehetett

⁹ „Cellarius monasterii elegatur de congregatione sapiens, maturis moribus, sobrius, non multum edax, non elatus, non turbulentus, non iniuriosus, non tardus, non prodigus, sed timens Deum; qui omni congregationi sit securus pater. Curam gerat de omnibus. Animam suam custodiat, memor semper illud apostolicum, quia: Qui bene ministraverit, gradum bonum sibi acquirit.” Szent Benedek Regulája 31. cap. (31.)

¹⁰ VA 5.

¹¹ VA 7.

számára, hogy az eseményen keresztül megjelenítse Elréd jóságát, alázatát, embertársai felé megmutatkozó szeretetét és türelmét, valamint a békéltetésben megmutatkozó tehetségét. Ezek az erények végsősoron – a *Vita* egészét tekintve is – definiálják Elréd szentségét Walter szemében.

Walter úgy fogalmaz a lovaggal történt incidens kapcsán, hogy ekkoriban még „*Egyiptom földjén*”¹² élt, amely ebben az esetben a világi életre, azon belül is a királyi udvarra utal, párhuzamba téve azt a bibliai József egyiptomi rabságával. József alakja és Elréd közötti lényeges hasonlóság a műben, hogy a szerző Elréd előbbi esetben mutatott, az ellenséges lovaggal szembeni alázatos és türelmes magatartásának következtében a skót király még inkább a kegyeibe fogadta, és egyre fontosabb ügyletekkel bízta meg. Elréd – Józsefhez hasonlóan – megpróbáltatásokon megy keresztül, féltékenységgel és irigységgel kell szembenéznie az iránta való különleges szeretet és a kiemelkedő képességei miatt, mégis önmaga javára tudja fordítani a nehézségeket, mert képes megbocsátani az ellene vétkezőknek, alázattal és szeretettel fordul ellenségeihez, követve ezzel a krisztusi példát. Ugyanitt úgy is utal rá, mint egy „*második Dánielre Babilonban*”: Az újabb ószövetségi szereplővel való párhuzam adja magát, hiszen Dániel próféta is fogságban volt Babilonban – csakúgy, mint Elréd a királyi udvarban Walter szemében – és ő is az udvarban szolgált a király mellett. Őt is bizalmába fogadta az uralkodó, de irigyei elérték, hogy oroszlánverembe vessék, ahonnan viszont sértetlenül került elő a fenevadak közül az isteni közbejárásnak köszönhetően. A szerző tehát úgy ábrázolja Elréd világi életét, mint egy „erényes száműzetést” mielőtt megtalálta volna igazi hivatását. Párhuzamba állítja életének ezen időszakát a két bibliai alak fogságával, mindketten hagyományos keresztény toposzai az erényes száműzetés motívumának.¹³ Walter szerint a lovaggal való kedves és alázatos bánásmódjának köszönhetően érdemelte ki a király barátai között az első helyet. Minden bizonnyal fényes karrier várhatott volna rá, amennyiben nem dönt úgy, hogy engedelmeskedik az Isteni parancsnak és maga mögött hagyja a jólétet és a kényelmet egy szigorúbb élet reményéért.¹⁴ Az isteni elhívás arra készítette, hogy „*megvesse e romlott élet gőgösségét*”¹⁵, és rájött, hogy a szerzetesi életforma a tökéletes módja a mennyei ígéret beteljesítésének. Elréd azt remélte, hogy az Istennek szentelt élet által visszanyerheti azt a belső békét, amelyet elvesztett a királyi udvarban eltöltött évekre jellemző „laza” életmód

¹² VA 7.

¹³ Heffernan 1995. 427.

¹⁴ VA 9.

¹⁵ VA 9.

következtében. Lelki életének tisztaságát azzal igyekezett helyreállítani, hogy megpróbált megszabadulni a bűnös szokásoktól.

Walter elbeszélése alapján az elhatározást követően nem sokkal, amikor Elréd „York városának környékén járt az egyházmegye érsekével való ügye miatt, amikor egy szerencsés véletlennek köszönhetően közeli barátjától hallotta, hogy két vagy több évvel azelőtt bizonyos szerzetesek érkeztek Angliába a tengerentúlról. Nagyszerű emberek, akik nagy tapasztalattal bírnak a vallási életben, és akik nemcsak nevükben, de öltözküdben is fehér szerzetesek.”¹⁶ Megjegyzi, hogy amikor megérkeztek Angliába „Hemsley közelében verték fel kunyhóikat, védelmezőjük, az előkelő Walter Espec birtokában, aki I. Henrik fő bárója volt.”¹⁷ Anglia területén Rievaulx (1132) volt az első olyan ciszterci apátság, amelynek Clairvaux volt az anyamonostora, illetve földrajzi értelemben Észak-Angliában, Yorkshire-ban helyezkedett el. David Knowles mutatott rá, hogy Szent Bernát választása – többek között – azért eshetett erre a területre, mert egy angol tanítványokból álló kisebb csoportjának tagjai mind innen származtak, és így próbálta kiterjeszteni a befolyását az angol területeken.¹⁸ Ennek a feltételezésnek az igazságtartalma több olyan személy életpályájának ismeretében nyilvánvaló, akik az angol monasztikus és egyházi körökben fontos pozíciót töltöttek be. A kapcsolatok azt sugallják, hogy Szent Bernát valószínűleg már az 1120-as években összeköttetésben állt Yorkshire-rel. Ez egyrészt elősegítette az időigényes monostoralapítási folyamat megkezdését, másrészt biztosított számára egyfajta rálátást a régió egyházpolitikai és lokális ügyeire, problémáira.¹⁹

Janet Burton azt vizsgálta, hogy milyen politikai motivációk bújtak meg ciszterci monostoralapítások mögött Angliában és ez miben különbözik a kontinensen való elterjedésüktől.²⁰ Rámutatott, hogy a 12. századi angliai ciszterci monostorok koncentrációja – Wales és határvidéke mellett – Yorkshire területére esett. Ezek voltak azok a területek, amelyek I. Hódító Vilmos (1066-1087) idején a normann hódítás határterületét képezték.²¹ Az uralkodó számos földbirtokot adományozott hadvezéreinek, hogy biztosítsa a normann hegemoniát a megszerzett területek felett. Ezeknek a nemeseknek leszármazottai előszeretettel adományoztak

¹⁶ „Paulo post namque in partes Eborace ciuitatis pro quodam negocio deueniens ad Archiepiscopum eiusdem diocesis, didicit a quodam familiarissimo sibi rumore laudabili quosdam monachos ferme ante duos annos ex transmarinis partibus uenisse in Angliam, mirabiles quidem et religione insignes, uestitu quoque albos et nomine.” VA 5.

¹⁷ „...iuxta Helmesley nobiliorem uillam aduocati sui uiri illustrissimi et ex premis procerum regis H. senioris nomine Walteri Espec super ualidissimum torrentem Rie nomine planicie uallis latissime hinc inde circumiacente casas fixere suas.” VA 5.

¹⁸ Knowles 1941. 228–229.

¹⁹ Knowles 1941. 228–229.

²⁰ Burton 1990. 115.

²¹ Burton 1990. 116.

földeket az itt alapított ciszterci monostoroknak, ezzel kibővítve ütközőzónájukat.²² Nem véletlen, hogy a viszonylag lassú kezdetek után éppen I. Blois-i István (1135–1154) uralkodása alatt ment végbe a ciszterci monostorok legintenzívebb alapítási hulláma: abban az időszakban, amelyet egy 19 évig tartó anglo-normann polgárháború, politikai anarchia és gyenge királyi hatalom jellemezett.²³ Erről az időszakról maga Walter Daniel is megemlékezik, amely a *Vita* azon kevés részének egyike, amiből kiderül, hogy a szerző – és ezzel együtt Elréd is – sokkal inkább tisztában volt a monostor falain kívüli világ valóságával, mint amennyire arra a *Vita Aelredi* egésze alapján következtetni lehet.

Ahogy a szerző is említi, a világi alapító, Walter Espec I. Henrik (1100–1135) köréhez tartozó normann származású nemes volt, aki egyben I. Dávid skót király egyik legprominensebb normann támogatója is volt.²⁴ Thurstan yorki érsek (1114–1140), a gregoriánus reformkezdeményezések elkötelezett támogatója, szintén jó kapcsolatban volt a skót uralkodóval. Burton szerint ő volt az, aki valójában megismertette a leendő alapítót, Walter Especet a ciszterci szerzetesrenddel és Szent Bernáttal.²⁵ Walter Daniel narratívája szerint Elréd, már a yorki érsekkel való találkozását megelőző időben vágyott arra, hogy maga mögött hagyja a világi életet, azonban ezt nem merte elmondani a skót királynak. A yorki útjáról hazafeljövét – miután barátjától hallott a monostorról – látogatást tett Espec Helmsley-i birtokán, ahol az alapító nagy örömmel üdvözölte. Másnap megnézték Rievaulx-t, ahol a monostor kapujában teljes fogadóbizottság várta őket, majd elmentek közösen imádkozni. Walter leírása alapján, bár nagy hatással volt rá ez a látogatás, ennek ellenére elindult a skót udvarba. Azonban útja mégis visszavezetett a monostorba az egyik barátja és egyben szolgálója hatására, mert bár ő maga nem tette volna ezt, amennyiben a saját akaratán múlik, de alázatossága révén alárendelte magát a nála alacsonyabb rangú társa akaratának.²⁶ Amikor megérkeztek a monostor kapujához, a monostor legelőkelőbb emberi várták őket újfent, tehát minden bizonnyal számítottak visszajövetelére. Ezután pedig rögtön befogadták. A *Vita* ezen része nem teljesen egyezik a Regula szabályaival, mivel Szent Benedek előírja, hogy aki a szerzetesi életre jelentkezik, annak ne engedjék könnyen a belépést, csak miután megvizsgálták motivációjának tisztaságát. „Ha a jövevény állhatatosan zörget, és ha azt látják, hogy az őt ért méltánytalanságokat és a belépés nehézségeit négy-öt napon át türelmesen viseli, és megmarad kérése mellett, engedjék

²² Burton 1990. 116.

²³ Jamroziak 2013. 53.

²⁴ Jamroziak 2013. 53.

²⁵ Burton 1999. 101.

²⁶ VA 7.

meg neki a belépést.”²⁷ Ehhez képest Elrédnek nem kellett szembenéznie ilyesfajta nehézségekkel, amely azt mutatja, hogy a rievaulx-i monostorba való belépése nem hirtelen elhatározásból történt, hanem előre meg volt tervezve, amiről minden bizonnyal a skót király is tudott.²⁸ A ciszterciek angliai megtelepedésében szerepet játszó fontos személyeket – Walter Especet, Thurstan érseket, I. Henriket és Szent Bernátot – egymáshoz is, de ezzel együtt a skót királyhoz is szoros szálak fűzték, így minden valószínűség szerint Elréd sorsa már jóval azelőtt eldőlt, hogy Szent Waldeftől hallott volna a fehér szerzetesekről. Minden bizonnyal a yorki érsekkel való találkozás is a monostorba való belépését készítette elő.

Walter Daniel, mint láttuk, narratívájában teljesen figyelmen kívül hagyta azt a szocio-kulturális és politikai közeget, amelynek fontos szerepe volt Elréd ciszterci rendhez való csatlakozásában. A *Vita Aelredi* műfaját tekintve ez nem meglepő, de mindezzel együtt a mű értékes információkat szolgáltat arról, hogy hogyan látta a szerző a ciszterci szerzeteseket, azaz milyen – a ciszterciekkel rokonítható – eszményeket jelenít meg leírásában, amelyeken felbuzdulva Elréd csatlakozni szeretett volna hozzájuk. Walter kiemeli, hogy az angol földre érkező ciszterci szerzetesek ruhájuk színében is megjelenítik azt a tisztaságot és egyszerűséget, amit képviselnek: „*Nevük ugyanis onnan ered, hogy az angyalokhoz hasonlóan, festetlen ruhát viselnek, amelyet juhok gyapjából szőttek és fontak.*”²⁹ Leírásában érzékletesen mutatja be, hogy a ciszterci szerzetesek mennyire megvetik az olyan földi hívságokat és múltó dolgokat, mint a gazdagságot és a kitüntetések, ételleikben, italaikban és javaikban önmegtartóztatók, csak és kizárólag annyit vesznek magukhoz, amely elegendő testük alapszükségletének kielégítéséhez és ezáltal ahhoz, hogy imádkozni tudjanak Istenhez. Ennek megfelelően hangsúlyozza, hogy „*a szegénységet tisztelik: de nem a lusták és hanyagok nyomorát, hanem azt a szegénységet, amelyet az akarat szükséglete vezérel, a hit ereje tart fenn, és az isteni szeretet erősít meg. A szeretet kötelékei pedig olyan erősen fűzik össze őket, hogy közösségük egy lobogó alatt felsorakozó hadsereghez hasonlatos.*”³⁰ A bekezdés további része szinte egy az egyben visszaadja a benedeki Regulában és a ciszterci szabályzatokban foglaltakat: nem rendelkeznek saját vagyonnal, nem is beszélgetnek együtt, senki nem tesz semmit a saját akaratából, csak ha azt az apát jóváhagyta; a személyes státusz feloldódik az egyenlőségben,

²⁷ *Regula* 58. cap. (42–44.)

²⁸ Dutton 1990. 48–49.

²⁹ „*Nomen enim ex eo traxerunt quod ouis uellere puro in filum producto et in telam deducto sine fuco cuiuslibet coloris angelice satis tegerentur.*” VA 5.

³⁰ „*Sunt autem colentes paupertatem, non quam parit penuria negligencium et torpencium ocio set quam uoluntaria necessitas administrat et fidei sustentat integritas et diuina commendat dileccio. Qui quoque caritate iunguntur adinuicem tam ualida ut terribilis appareat eorum societas tanquam castrorum acies ordinata [...].*” VA 5.

nincs méltánytalan kivételezés, leszámítva a nagyobb szentségben élt életet, amely képes valakit a többiek fölé helyezni.³¹ Walter Daniel továbbá az Apostolok cselekedeteiből idéz, amikor úgy jellemzi a cisztercieket, mint egy olyan közösséget, amely a Szentlélek kegyelme és szeretete által „egy szívet és egy lelket”³² alkot. Elréd számára tehát – Walter tanúsága szerint – a ciszterciek radikális, önként vállalt szegénysége és a tökéletes, a szeretet kötelékei által egyesült közösség voltak azok az eszmények, amelyek leginkább lelkesítették őt.

A rievaulx-i monostor természeti környezetének ábrázolásakor a szerző „alterus Paradisus”-nak nevezi a tájat, amely magában hordozza a mennyi Jeruzsálem ígétét. Leírásában egy festői környezet képe tárul elénk, amely önmagában is szemet gyönyörködtető, és egyben tökéletesen alkalmas a szerzetesi életre. „*A helyet egy Rie nevű, sebes futású patak folyam szelte keresztül, melynek mindkét oldalán széles völgy terült el... Kicsiny településüket és a helyet, ahol az feküdt, a folyóról és a völgyről nevezték Rievallisnak. A völgyek magas dombok szegélyezték, úgy vették körbe, akár egy korona. A dombok a sokféle fa gyönyörű színeibe öltöztek, és csendes magányt biztosítottak a völgy számára, ahol a szerzetesek egy második Paradicsom ligeteinek gyönyörét élvezhették.*”³³ A Vita Aelredi-ben a paradicsomi táj (*locus amoenus*)³⁴ leírása tovább is folytatódik, amelynek szépsége és csendje egyaránt szemlélődésre ösztönzi a szerzetest. A tájleírás itt nem kapcsolódik szorosan Elréd életszentségéhez, illetve nem a – cîteaux-i mintánál már látott – aszketikus természetszemléletet követi, és nem is az alapítás legitim voltát hirdeti, hanem azt hivatott demonstrálni, hogy milyen vonzó volt az eddig világi életet élő, azt hátrahagyni kívánó Elréd számára ez a „boldog hely” és az itt tartózkodó közösség. A ciszterci rend alapokmánya, a *Charta caritatis* és a generális káptalan statútumai rögzítik, hogy a monastorokat lakott területektől távoli vidéken kell felépíteni, viszont a rievaulx-i monostor elszigeteltsége itt is viszonylagos volt, ugyanis földrajzilag közel – mindössze attól két mérföldre – helyezkedett el a világi alapító, Walter Espec birtokához Hemsley-ben.³⁵

Az aszketikus erények hangsúlyozása

³¹ VA 5–6.

³² Apcsel 32:4.

³³ „...super valdissimum torrentem Rie nomine planicie vallis latissime hinc inde ciruiacente casas fixere suas. Habitaculi autem sui nomen et loci eiusdem ex duobus composerunt, uidelicet ex ipsius torrentis vocabulo et valle, unde Rievallis nuncupatur. Quam vallem excelsi montes circumambiunt et instar corone circumcingunt, qui arborea varietate vestiuntur amenis que secessibus vicina secreta ministrant et monachis nemorose delicie alterum quodammodo exhibent paradisum.” VA 5.

³⁴ Lásd Urbán 2013. 23–27.

³⁵ Fergusson 2000. 37.

A *Vita Aelredi* tanúsága szerint a monostorba való belépésétől kezdve Elréd még inkább visszavonult a világtól, hogy életét teljes mértékben Istennek szentelje. Szerzetesi évei alatt fontos szerepe volt ebben az önmegtartóztatásnak, főleg az étel- és italfogyasztás terén. Láttuk, hogy a ciszterciek által megtestesített „szigorúbb élet” eszménye miatt lépett be a rievaulx-i monostorba is. A *Vita Aelredi*-ben megjelenő aszketikus gyakorlatai azonban bőven túlmutatnak a ciszterciek által is alkalmazott benedeki Regula szabályain, néhol ellentmondva a mértékletesség elvének. Viszont maga Benedek is rámutat, hogy a Reguláját csak kezdőknek szánta, és a szerzetesi élet tökéletességét elérni kívánókat Johannes Cassianus műveinek és a *Vitae Patrum* olvasására buzdítja, amelyeket biztosan használt Walter Daniel is. Michelle Moatt szerint Walter nagy mértékben támaszkodik Szent Vazul Regulájára is, amikor Elréd aszketikus gyakorlatait ábrázolja, azonban azt nem lehet tudni, hogy a rievaulx-i monostorban valóban hozzáférhetett-e a Regula bármelyik verziójához.³⁶ Brian Patrick McGuire és Aelred Squire kapcsolatot véltek felfedezni Walter leírásai és a kelta aszketikus gyakorlatok között.³⁷ Squire szerint Elréd viselkedését valószínűleg befolyásolta családjának a Durhamban és Hexhamben található northumbriai szentek sírjainak őrzőjeként betöltött szerepe, amelyet Elréd maga is feltárt a Hexham szentjeiről írt munkájában, valamint Cassianus, Palladius, Jeromos és Nagy Szent Gergely munkáiból is inspirálódhatott.³⁸

A szerző Elréd novíciusi éveit a Regula 58. fejezete alapján mutatja be, illetve a Regula szerzetesi gyakorlatának három pillére – az imádság (*opus Dei*), olvasás (*lectio divina*) és a kétkezi munka – mentén dicséri szerzetesi kvalitásait.³⁹ A kétkezi munka kapcsán megjegyzi, hogy „bár testében gyenge volt, ragyogó lelke által mégis el tudta végezni azt a munkát, amit erősebb és kitartóbb emberek. Nem kímélte kezének finom bőrét, hanem férfiasan forgatta vékony ujjaival a paraszt munka kemény szerszámaikat mindenki csodálatára.”⁴⁰ A szigorú munka természetesen nem öncélú, hanem a krisztusi szegénység eszméjéhez kapcsolva nyeri el spirituális értékét. A ciszterciek a lelki fejlődés eszközeként tekintettek rá, amely a szemlélődéssel együtt közelebb viszi őket Krisztushoz.⁴¹

Walter továbbá beszámol arról, hogy Elréd még újoncként épített egy kis kamrát a novíciusi házának padlója alá, amely tele volt jeges vízzel, ahová el tudott bújni a többiek elől,

³⁶ Moatt 2007. 174.

³⁷ Moatt 2007. 175–177.

³⁸ McGuire 1994. 60; Squire 1981. 12.

³⁹ Regula 58. cap. (42–44.)

⁴⁰ „Qui licet corpus tenerrimum sit sortitus, animi tamen magnitudinis magnificus et mirabilis equiparabat durissimorum hominum et laborissimorum agones. Nec pepercit pelli manum suarum. tenerrime, quin potius digitos graciles (sic) grossa utensilia rusticorum operorum utiliter complectens, admirabiles conatus expressit coram omnibus.” VA 22.

⁴¹ Urbán 2013. 131.

hogy „*csillapítsa magában a bűnök forrását.*”⁴² Amikor pedig apáttá választották, egyre többet böjtölt annak ellenére, hogy súlyos betegségben szenvedett, amely minden hónapban kínoztta őt. Walter diagnózisa a vesekő: részletesen leírja, hogy vizeletében bab nagyságú kődarabok voltak, melyek testén való áthaladásukkor elviselhetetlen kínokat okoztak számára⁴³, de később az artrithist is említi, mint Elréd másik betegségét, amelynek kialakulását a szigorú munkavégzés folyamányának tekinti. Walter szerint Elréd életének utolsó tíz évét folyamatos szenvedés jellemezte. A generális káptalan engedményeket adott neki testi gyengesége okán, azonban nem bírta elviselni ezt a „szabadságot”, így a kivételezést elutasította.⁴⁴ Ekkoriban rendeli el, hogy építsenek számára egy kis „*mauzóleumot*” a vendégszoba mellé, ahová gyakran elvonulhat és imádkozhat. A novíciusi ház alatti kis kamrába és a „sírba” való elvonulás Elréd egyre mélyülő spiritualitását szimbolizálja, és Krisztus testi szenvedéseit jeleníti meg a kereszten, majd három napig a sírban, mielőtt feltámadna. Walter mindenképpen meg akarta mutatni, hogy Elréd osztozott Krisztus szenvedéseiben, talán még jobban is, mint ahogy azt Benedek előírja.

Elréd életének utolsó négy évére utalva „*egy második Noéhoz*” hasonlítja az apátot: „*élete bárkáját testében egyetlen könyöknyi szélességbe tömörítette, és e templom anyagát gondosan ápolta és tökéletesítette. Szívének, a szeplőtelen szentélynek minden kövét megcsiszolta, és a szigorú élet rendje szerint szögletesre formázta, hogy felépítse belőlük a tökéletesség házát.*”⁴⁵ Walter kiemeli az aszketikus árnyalatát a Noéval – és Jézussal – való összehasonlításnak, amikor azt írja, hogy apátjuk egy „*második körülmétélésen*”⁴⁶ ment keresztül az utolsó években: Az életéből kíméletlenül kiiktatott mindent, ami felesleges és megvont magától minden olyan szükségletet, ami segített volna neki betegségében. Keveset ivott és olyan szigorúan böjtölt, hogy végül már az étvágyát is teljesen elveszítette. Alig tapadt hús a csontjaira, kóros soványsága és vékony arca angyali tekintetet kölcsönzött számára. Inkább lelkének egészsége érdekelte, mintsem testének gyógyulása. Az imádságokban és a kontemplációban annyira elmélyült, hogy el is felejtette az ételt.⁴⁷ Walter célja, hogy megmutassa, hogy Elréd soha nem szűnt meg példát mutatni a szerzeteseknek testével és

⁴² VA 25.

⁴³ VA 49.

⁴⁴ VA 39.

⁴⁵ „[...] *tanquam alter quidam Noe, archam uite sue in unius cubiti latitudine constrinxit, et sarta tecta templi mundissimi sui corporis restauravit in melius, et omnes lapides sanctuarii immaculati pectoris poliuit et quadratos reddidit et perpendiculo arctioris conuersacionis in parietem perfeccionis copulauit, breuiter Deo uolente comprehendam.*” VA 40.

⁴⁶ VA 41.

⁴⁷ VA 49-50.

lelkével, azaz szigorú életvitelével és az egyre intenzívebbé váló imádságok, a Krisztussal való bensőséges kapcsolat kialakítása révén.

A ciszterci antropológiában központi szerepe van annak az ágostoni elképzelésnek, mely szerint Isten az embert saját képmására teremtette, azonban az első emberpár által elkövetett elkövetett eredendő bűn miatt elveszítette az Istenhez való hasonlóságot. Az eredeti istenkép viszont megmaradt az ember lelkében, amit visszanyerhet az isteni kegyelem által. A ciszterci teológia egyik legfontosabb, központi témája a Krisztusról szóló tanítás, amely szorosan összefügg ezzel antropológiával. Krisztus embersége teszi lehetővé az emberiség számára, hogy a bűnbeesés következtében elbukott embersége átalakuljon, és visszaformálódjon Isten képmására és hasonlatosságára.⁴⁸ Az eredendő bűn lényegét tekintve abban áll, amikor az ember figyelme saját maga felé irányul, az akarata öncélú (*voluntas propria*), és olyan tudásra akar szert tenni, amivel Isten szintjére emelkedhet.⁴⁹ Ez az „öncélú saját akarat” az igazi önismeret, az alázatosság ellentéte, amely Jézus Krisztus nagy tanítása. Ő az, aki Igazsághoz, vagyis az Istenhez vezető út is egyben.⁵⁰ Az ember számára a cél a földi életben a krisztusi magatartás követése kell, hogy legyen – a saját szemében való lealacsonyodás, szenvedés, mások szolgálata, feltétlen engedelmesség, és önként vállalt szegénység – és ebből fakad az „új életre való ébredés”, mert azzal, hogy az ember hasonlóvá válik hozzá belső átalakuláson megy keresztül, amely az első lépést a megváltáshoz vezető úton.⁵¹ Elrédnek ezt a belső átalakulását, Krisztushoz való hasonlóvá válását követhetjük nyomon a *Vitában*.

Rievaulx, az „irgalom Anyja”

Azonban a krisztusi példa követésében fontos szerepe van a felebaráti szeretetnek és mások szolgálatának is. Ezért is nevezték a ciszterci monostort a „szeretet iskolájának” (*schola charitatis*), ahol a szerzetesek megtanulnak a szeretet három dimenziójának megélésén keresztül, önmaguk és testvéreik helyes ismerete és szeretete által eljutni Isten valóságos megismerésére.⁵² A ciszterciek a testvéri szeretet tökéletes példájának tekintették Jézus irgalmasságát és megbocsátását, aki nem csak barátait, hanem az őt keresztre feszítőket is szeretete. Önként vállalt emberi szenvedése és ellenségei iránt tanúsított együttérzése révén az

⁴⁸ Fejérdy 2016. 24.

⁴⁹ Németh 2002. 21.

⁵⁰ „Én vagyok az út, az igazság, az élet.” (Jn 14:6).

⁵¹ Fejérdy 2016. 243.

⁵² Fejérdy 2016. 33.

irgalom példaképévé vált.⁵³ Az a szerzetes, aki készségesen elviseli a személye felé irányuló sértéseket és bántásokat, már kifejlesztette magában az együttérzés és az empátia képességét, amellyel követi a krisztusi példát. Az együttérzés képessége abból fakad, hogy a szerzetes felismeri saját esendőségét, hogy a bűnös lét minden ember közös állapota, ezáltal pedig képes a másik ember felé is irgalommal fordulni, és úgy azonosulni a szenvedéseivel, mintha az a sajátja lenne. A ciszterci lelkiség eme központi motívuma a *Vita Aelredi* narratívájában is hangsúlyosan megjelenik.

Walter Daniel úgy hivatkozik a rievaulx-i monostorra Elréd apátságának idején, mint a „*béke otthonára, az isteni és felebaráti szeretet tökéletes lakhelyére.*”⁵⁴ Szerinte Rievaulx – „*az irgalom Anyja*”⁵⁵ – egyedülálló és legfőbb dicsősége, hogy a betegek iránti türelemre és másokkal való együttérzése tanít. A gyengék és erősek egyaránt békére lelhetnek a monostorban, ahol megtapasztalhatják a szeretet befogadó és örömteli békéjét.”⁵⁶ Walter tulajdonképpen úgy ábrázolja az apátságot, mint egy menedékhelyet, ahová Elréd minden olyan leendő szerzetest és laikustestvért befogadott a szeretet és az együttérzés nevében, akiket máshonnan elűldöztek, vagy csak egyszerűen nem fogadtak be. A következő fejezetben számot ad arról a nagymértékű növekedésről, amely Elréd kezei alatt indult el Rievaulx-ban: „*Az Atya mindent a kétszeresére gyarapított: úgy a szerzetesek, conversusok és laikusok számát, mint a birtokokét, a földekét és a különböző eszközökét*”⁵⁷, ezáltal az egész közösség élete és jótékony munkája sokkal hatékonyabb lett. Leírása alapján Elréd halálakor 140 szerzetest és 500 conversust és laikust számlált a rievaulx-i monostort. A rendi feljegyzések szerint apáti működése alatt Rievaulx-ban 650 szerzetes és laikustestvér élt.⁵⁸ Továbbá Walter említi, hogy „*ünnepeken a hívek rajzó méhek módjára özönlik el a templomot, úgy, hogy mozdulni sem lehet a sokaságtól.*”⁵⁹ Amennyiben csak nagyságrendileg is hihetünk ezeknek az adatoknak, nyilvánvaló, hogy ez óriási szám. Hangsúlyozza, hogy Elréd soha senki nem bocsájtott el, hanem igyekezett megmenteni és jó útra téríteni az eltévelyedetteket, hiszen „*az a ház, amely nem viseltet türelemmel a gyengék iránt, nem nevezhető vallásos intézmények.*”⁶⁰ A Regula 27. fejezete előírja, hogy az apátnak a lehető legnagyobb gondot kell fordítania a bűnös lelkekre,

⁵³ Newman 1996. 54–55.

⁵⁴ „[...] *ad pacem habendam et pietatem et ad plenissimam possidendam Dei et proximi caritatem.*” VA 29.

⁵⁵ VA 29.

⁵⁶ VA 29.

⁵⁷ „*Omnia duplicauit in ea, monachos, conuersos, laicos, fundos et predia et suppellectilem uniuersam. Religionem uero et caritatem triplicauit quidem.*” VA 30.

⁵⁸ Horváth, 2009. 11.

⁵⁹ „*Videres festis diebus in oratorio, tamquam in alueolo apes, fratrum turbas constringi et conglomerari, nec pre multitudine usquam progredi ualentes [...].*” VA 30.

⁶⁰ „*Neque domus illa religiosa creditur que infirmos tolerare contempnit.*” VA 29.

és követve a jó pásztor példáját, mindent meg kell tennie, hogy egyet se veszítsen el a „juhok közül”.⁶¹ Ugyanakkor a Regula rendelkezik a testvérek felvételének módjáról, illetve az azokkal a szerzetesekkel kapcsolatos teendőkről, akik többszörös büntetés ellenére sem akarnak megjavulni. A *Vitá*ban található leírások ezen szabályoknak ellentmondanak. Walter leírja, hogy Elréd gyakran hagyta egy-egy új bebocsájtást kérő személy monostorba való befogadásáról szóló döntést a szerzetesekre, amelynek eredményeképp sokakat ő maga nem is ismert. Az Elréd által eszközölt ilyen irányú eljárásra azt a magyarázatot adja, hogy rendkívül engedékeny és elnéző volt mindenki gyengesége iránt, és senkinek sem okozott volna csalódást, aki hozzáfordult a szeretet jegyében.⁶² Walter mindezt Elréd együttérzésének és a *caritas* eszményének az ő személyiségén keresztül történő manifesztációjaként interpretálja. Továbbá, a *Vita* újból és újból visszatérő alakja egy mentálisan instabil szerzetes, aki többször is el szeretne volna hagyni a monostort, mert nem bírta a szigorú életformát.⁶³ Vele kapcsolatban is azt hangsúlyozza a szerző, hogy Elréd pusztán imáival jobb belátásra bírta, és nem számított, hogy hányszor vétkezett, az apát mindig megbocsájtott neki, és végül a szerzetes az ő karjaiban hunyt el.

Másutt a szerző Elréd szerzetesekhez való hozzáállását más apátokkal állítja szembe: „*Nem úgy, és nem azzal a pedáns és oktalan hozzáállással kezelte testvéreit, mint pár ostoba apát, akik, ha meglátják, hogy egy szerzetes megfogja egy barát kezét, vagy bármi olyat mond, ami nekik nem kedvükre való, menten kicsapják.*”⁶⁴ Ezt annak kapcsán írja, hogy milyen bensőséges és szeretetteljes volt a viszony a szerzetesek és az apát között Rievaulx-ban. Brian Patrick McGuire feltárta, hogy hogyan változott az idők során az apát viszonya a szerzetesekhez.⁶⁵ Míg a korai monaszticizmus, azaz annak keleti meggyökeresedése idején úgy gondolták, hogy az apát fokozott törődése a szerzetesekkel inkább csak hátráltatja a közösség vezetőjének saját lelki fejlődését, addig a benedeki Regulában már az apát felelős volt a szerzetesei üdvözlésének elősegítéséért. A ciszterci íráskor pedig egyenesen azt javasolják az apátnak, hogy igyekezzen minél közelebbi kapcsolatot kialakítani a szerzeteseivel annak érdekében, hogy minél intenzívebben tudja támogatni az egyéni lelki fejlődésüket. Caroline Walker Byrum azt vizsgálta, hogy a ciszterci és más rendekhez (bencések, reguláris kanonokok) tartozó 12. századi szerzők írásaiban milyen gyakran, és milyen formában jelenik a mások szolgálatának

⁶¹ Regula 27–28. cap. (25–26.)

⁶² VA 37.

⁶³ VA 24; 30-31.

⁶⁴ „*Non sic infrunite agebat cum suis ut est quorundam consuetudo abbatum insipientium qui, si monachus socii manum tenuerit sua uel aliqua dixerit quod illis displiceat, cappam postulant, fratrem spoilant et expellunt.*” VA 31.

⁶⁵ McGuire 1988. 120–123.

és a felebaráti szeretetnek a gondolata.⁶⁶ Megállapította, hogy a bencés szerzők műveiben kevés utalás van az egyén pszichológiai fejlődésére vagy az érzelmekre vonatkozóan. A felebaráti szeretetet és a monostoron belüli személyes kapcsolatok fontosságát jóval kevésbé hangsúlyozzák, mint például a Regulának vagy az apátnak való engedelmisséget.⁶⁷ Ehhez képest a ciszterciek nem csak gyakran utalnak a szeretetre, de az ő szemükben a monostoron belüli személyes kapcsolatok, azaz a közösségi élet hozzájárul az egyéni spirituális fejlődéshez az egymás iránti együttérzés és alázat gyakorlásának következtében.⁶⁸ Ha hihetünk Walternek és valóban ennyire sokan éltek a rievaulx-i monostorban, ez esetben nehéz lett volna bensőséges viszonyt kialakítani az összes szerzetessel. Viszont a szerző fontosnak tartotta megörökíteni azt a szellemiséget, amely jellemző volt a rievaulx-i ciszterci közösségre. Ez pedig mindenekelőtt a másokkal való együttérzés, a gyengék védelme és a bűnösöknek való megbocsájtás. Walter egy ponton meg is jegyzi, hogy jobban csodálja Elréd jóságát, mint csodálná azt, ha feltámasztott volna négy embert a halálból.⁶⁹ A *Vita*, és ezzel Walter Daniel meggyőződésének középpontjában az áll, hogy Elréd leginkább magával ragadó személyiségjegye az volt, hogy őszintén tudta szeretni felebarátait és az ellenségeit egyaránt, képes volt ezt a szeretet táplálni és fenntartani a közösség tagjai között, valamint úgy tudott embereket megbékíteni, mint senki más. A szerző az alábbi monológot adja az apát szájába a halálos ágyán, pár nappal a halála előtt: „Tiszta lelkiismerettel éltem közöttetek, hiszen – mint láthatjátok – most, halálos ágyamon is Istent hívom tanúságul, hogy mióta vallásos életet élek, nem volt olyan ember, kinek gonoszsága, rágalmai vagy perlekedése miatt szívemben olyan ellenséges érzés ébredt volna, amely megérte volna a holnapot. Mindig is a béke pártján álltam, a belső csend és testvéreim üdvözlése vezetett. Krisztus kegyelméből lelkem parancsa lett, hogy ne menjen le a nap, míg türelmem helyre nem áll és elmém ki nem tisztul.”⁷⁰

A *caritas* eszménye a ciszterciek számára a közösség tagjai közötti szeretetet jelentette, és mint ilyen, egy lépést az Úr iránti végső szeretet felé. Mint azt a *Vita Aelredi* alapján láttuk, ez volt a rievaulx-i közösség életét is meghatározó alapgondolat. A ciszterci teológia egyik legfontosabb témája a közösség és annak Istenhez fűződő kapcsolata. A szeretet és a jótékonyság szorosan összekapcsolódtak a barátság fontosságával a ciszterci közösségeken

⁶⁶ Bynum 1975. 273–286.

⁶⁷ Bynum 1975. 273–286.

⁶⁸ Bynum 1975. 273–286.

⁶⁹ Ep.78.

⁷⁰ „Ego cum bona consciencia conuersatus sum inter uos, quia Deum testem inuoco in animam meam utpote constitutus, ut cernitis, in articulo mortis, quod nunquam postquam habitum huius religionis accepi cuiuslibet hominis malicia uel detractio uel litigio in illum exarsi aliqua commocione, que dei finem in domicilio cordis mei expectare preualuisset. Semper enim pacem diligens et fraternam salutem et propriam quietem, hoc gratia Christi animo imperaui ne turbata mentis mee paciencia solis occubitus pertransiret.” VA 50.

belül. A szöveg alapján világossá válik, hogy ez a teológiai koncepció hogyan formálta a közösség működését, különös tekintettel a felebaráti szeretet és a megbocsátás eszméire. Továbbá, a Krisztus természete, embersége és szenvedés központi témája volt a 12. századi spiritualitásnak. A szerzetesi gyakorlatban mindez a Krisztussal való azonosulást jelentette azáltal, hogy a szenvedése iránti együttérzést „átkonvertálták” az embertársaik szenvedésével való együttérzéssé. A ciszterci spiritualításban a Krisztussal való egységre törekvés gondolata központi szerepet tölt be, amelyet jól nyomon lehet követni az Elrédről szóló életrajzon keresztül.

Eszmény és valóság

Az előző fejezetben bemutatam a legfontosabb ciszterci eszményeket a *Vita Aelredi*-n keresztül. Azonban rievaulx-i apátnak volt egy olyan – az eddigieknek látszólag ellentmondó – oldala is, amelyet életrajzírója kevésbé hangsúlyoz. Az Elréddel foglalkozó kutatók szinte mindegyike a teológiai tanításainak origóját az ideális monasztikus közösség eszméjében határozta meg, ezzel megerősítve Walter Daniel róla rajzolt hagiográfiai portréját, viszont sok esetben az általa vezetett szerzetesi közösség társadalmi és kulturális beágyazottságtól függetlenül tették mindezt. Ebben a tekintetben hiánypótlónak számítanak Marsha Dutton és Elizabeth Freeman munkái. Dutton fontos érdeme, hogy gondos figyelmet fordított Elréd történeti jellegű munkáinak elemzésére is, amelyekből egyértelműen kiderült, hogy ő maga is fontos szerepet játszott korának történelmében, és szó sincs arról, hogy ne érdekelték volna a monostoron kívül zajló „világi” események Angliában, mint ahogy azt a *Vita Aelredi*-ből kiindulva gondolnánk, sőt, inkább megpróbálta azokat befolyásolni.⁷¹ Ezt a megfigyelést támasztotta alá Freeman ciszterci történetírásról szóló könyve is, amelyben kifejezetten Angliára koncentrál 1150 és 1220 között.⁷² Továbbá, 2017-ben jelent meg Jean Truax, már kifejezetten Elréd közéleti szerepvállalását tárgyaló munkája⁷³, ami jól mutatja, hogy az elmúlt évtizedekben egyre inkább megjelent a *Vita* alapján kirajzolódó apát képének árnyalására való törekvés. Mint azt az előző két alfejezetben láttuk, amennyiben csupán a *Vita*-ból leírtakból indulunk ki, egy folyton betegeskedő, passzív, önmegtartóztató életet élő, a belső lelki életét, illetve a rievaulx-i közösségi életet előtérbe helyező és a monostoron kívüli világot figyelmen kívül hagyó apátot látunk, aki alig várja, hogy „földi száműzetése” véget érjen. Walter Daniel

⁷¹ Dutton 1993. 112–143.

⁷² Freeman 2002.

⁷³ Truax 2017.

szerint az apát életének utolsó tíz éve a szigorú életmód következtében kialakuló betegségek miatti szenvedésekkel telt. A *Vita* a halála előtti utolsó négy év nehézségeit különösen érzékletesen és több fejezeten átívelően mutatja be, amely nehezen összeegyeztethető azzal a ténnyel, hogy Elréd nemcsak az utolsó tíz, de az utolsó négy évben is igen gyakran hagyta el a monostort.⁷⁴ A *Vita* legvégén viszont maga a szerző is kitér arra, hogy Elréd a halálos ágyán azt mondta az őt körülvevő szerzeteseknek, hogy „sokszor folyamodtam engedélyetekért, mikor át kellett kelnem a tengeren, ha messzi földre kellett sietnem, vagy ha alkalmam volt felkeresni a királyi udvart.”⁷⁵ A politikailag különösen érzékeny területeken kedvelt, prominens házak ciszterci apátjai a monostor falain kívül is jelentős szerepet töltöttek be a nagyvilágban. Közvetítőként, tanácsadókként tevékenykedtek világi uralkodók számára, és sok időt töltöttek diplomáciai utazásokkal. Valójában szoros kapcsolatot ápoltak a világi hatalommal, mert bár az ilyen jellegű elfoglaltságaik hátrányosan érinthették a monostoron belüli szerzetesi közösséget, az apátságnak mégis lehetősége volt magas rangú személyek és nagylelkű adományok „megnyerésére”.

A *Vita Aelredi*-ben viszonylag kevés utalást találunk arra vonatkozóan, hogy valójában Elréd milyen fontos szerepet játszott korának (egyház)politikai ügyeiben, ezért a kutatók gyakran hangsúlyozták, hogy a *Vita* nem adja vissza Elréd sokoldalúságát, témáit tekintve erősen szelektív. Ez kétségtelenül így van, a szerző Elréd személyiségének és tevékenységeinek csak bizonyos, számára fontos aspektusait tárja az olvasó elé. Pierre-André Burton azonban megjegyzi, hogy azok a kutatók, akik azzal vádolják a szerzőt, hogy Elréd életének nyilvános és politikai dimenzióját egyáltalán nem jeleníti meg, azok nem csak igazságtalanok vele szemben, de olvasatuk is felületes.⁷⁶ Igazságtalanok, mert Walter valódi szándéka egy olyan modellt állítani a szerzetesek elé, amelyet érdemes követni, és hasonlónak válni hozzá, nem pedig egy olyan objektív, történetileg hiteles biográfiát írni, amely válaszol a rankei „mi történt valójában” kérdésre. Hagiográfiai portréja nem mindenre kiterjedő beszámoló ad, hanem sokkal fontosabb számára a reprezentáció. Nem is igazán az események érdeklik, hanem azok jelentése, melyek felfedik Elréd személyiségének azon részeit, amelyek mintául szolgálhatnak a közösség tagjai számára. A közéleti szerepvállalás sokkal kevésbé hangsúlyos a *Vitában*, mint amennyire Elréd valódi életében volt, de a szerző mégis megjelenít olyan történeteket, amelyekből nem csak erre vonatkozó következtetéseket vonhatunk le, hanem beleilleszkednek

⁷⁴ Race 2011. 169-194

⁷⁵ „Sepe pecii a uobis licenciam uel cum transfretare habuissem uel debuissem ad remotas quasque prouincias properare uel institissem regis curiam petere.” VA 50.

⁷⁶ Burton 2020. 20.

abba a narratívába, amelyen keresztül képet kaphatunk a *caritas* fogalmának egy olyan dimenziójáról, ami látszólag nehezen összeegyeztethető a „világtól való elvonulás” ciszterci mítoszával.

Hogy Walter nem hagyta figyelmen kívül Elréd „másik oldalát”, azt bizonyítja, hogy milyen gyakran hivatkozik rá béketeremtőként. Ez a minősítés – a héber etimológiára való finom utalásként – lehetővé teszi Walter számára, hogy hallgatólagosan párhuzamot vonjon közte és a bibliai Salamon király között.⁷⁷ Salamont a középkorban gyakran jelenítették meg igazságos bíróként, béketeremtőként, vagy a jeruzsálemi templom építőjeként, mindenekelőtt azonban a bölcsességre törekvő uralkodó modelljének számított.⁷⁸ Különböző erényei és tettei miatt Krisztus előképének is tekintették tipologikus értelemben, mivel békés uralma Krisztus végtelen békés uralmának ószövetségi előképét is szimbolizálhatta.⁷⁹ Walter úgy jeleníti meg Elrédet Salamon mintájára a *Vita* különböző szakaszaiban, mint egy olyan (politikai) ügyintézőt, aki a hatalmat – a királyi udvarban és apátként is – olyan körültekintéssel és óvatossággal gyakorolja, mint a bibliai király. Másrészt a *Vita Aelredi* apró részleteiből az is kiderül, hogy a békét nemcsak a monostorban tartotta fontosnak, hanem azon kívül is, és ezt minden eszközzel igyekezett előmozdítani. A „béketeremtő” és az „igazságos bíró” Elrédre osztott szerepeit alátámasztják a korszakból származó oklevelek is, ugyanis azok, amelyeken Elréd neve szerepel, legtöbbször egy vitás ügy rendezése kapcsán mediátorként való közreműködéséről tanúskodnak.⁸⁰

A skót uralkodó udvarában eltöltött évekkel kapcsolatban hangsúlyozza a szerző, hogy már akkoriban is megmutatkozott a béketeremtésre való képessége. Mindent kezében tartott, ami az udvarban történt, és bár olyan pozícióban volt, hogy árthatott volna másoknak, mégis szelídség, igazságosság, és barátságosság jellemezte azt, ahogyan menedzselte a monostor ügyeit. Mint korábban említettük, a szerző azt tekintette a világi szolgálat legfőbb indítékának és értelmének, hogy olyan vezetői és királyi erényeket sajátított el ebben az időszakban, amelyeket a későbbiekben apátként tudott kamatoztatni. Amikor az udvarban rátámadt az a bizonyos lovag, az iránta tanúsított alázat, a türelem és szeretet láttán, a skót király egyre fontosabb ügyekkel bízta meg. Már szerzetes volt, amikor az akkori apát, Vilmos, azt tapasztalta, hogy sokkal bölcsőbb és körültekintőbb, mint korábban gondolta, mert könnyedén oldott meg fontos és nehéz problémákat.⁸¹ A *Vita* egyik későbbi részéhez hasonlóan itt is úgy

⁷⁷ Burton 2020. 20.

⁷⁸ Weiss 1993. 713.

⁷⁹ Kershaw 2011. 56.

⁸⁰ Dutton 1990. 48–49.

⁸¹ VA 23.

utal rá, mint a „*második Dánielre*”, csak most nem a száműzetéssel, hanem az ügyek megoldásában mutatott bölcsességével, körültekintően meghozott döntéseivel kapcsolatban. Vilmost apát e felismerés után küldte el a saját nevében tárgyalni Rómába egy, a monostort érintő yorki nézeteltérés ügyében. A szerző tanúsága szerint olyan sikeres volt az ügy rendezésében, hogy Rómából való hazatértét követően Vilmos előléptette novíciusmesterré.⁸² Bár erről nem ír részletesen Walter, de a „yorki nézeteltérés” azt takarja, hogy a korábbi érsek, Thurstan 1140-es évek elején bekövetkező halálát követően nem volt egyetértés az utódjára vonatkozóan. Az akkori angol király, I. Blois-i István William Fitz Herbertet jelölte Thurstan utódjául, akit 1141-ben meg is választottak, ezt viszont a két legnagyobb befolyással rendelkező ciszterci monostor – Rievaulx és Fountains – ellenezte, például megvádolták szimóniával, egyházi személyhez nem méltó magatartással.⁸³ Az ő jelöltjük Murdac Hernik, Fountains korábbi apátja volt, aki régebben a clairvaux-i ciszterci monostorban is megfordult szerzetesként.⁸⁴ Vilmos, Rievaulx első apátja a Fitz Herbert elleni koalíció egyik vezető egyénisége volt, az ominózus római út 1142-ben pedig a Fitz Herbert elmozdítására irányuló próbálkozás volt a pápánál.⁸⁵ Azonban ez nem volt olyan sikeres, mint amilyennek Walter beállítja, ugyanis ekkor még a pápa nem hozott ítéletet az ügyben, csak egy későbbi római missziót követően sikerült elmozdítani az érseket, de ennek a pápához látogató ciszterci delegációnak már valamilyen okból kifolyólag nem volt tagja Elréd.⁸⁶ Mindenesetre ezek alapján megállapítható, hogy Elréd már szerzetesként is aktív szerepet vállalt az egyházpolitikai ügyekben, nem csak apátként. A *Vita Aelredi* narratívájában pedig gyakori motívum, hogy Elréd a konfliktusok rendezésében mutatott ügyessége, diplomáciai képessége és bölcsessége folytán lépked egyre feljebb a „ranglétrán”.

Walter szintén megemlékezik egy olyan esetről, amikor Elréd elutazott a skóciai Gallowaybe, ahol sikeresen rendezte a dundrennani monostor világi alapítója, Gallowayi Fergus és fiai közötti családi viszályt, ami veszélyeztette a közösség biztonságát. Dundrennan Rievaulx 1143-ban alapított leánykolostora volt, amelynek alapításában – a másik, szintén Rievaulx alá tartozó skót ciszterci monostor, Melrose mellett – fontos szerepe volt I. Dávid skót uralkodónak.⁸⁷ Walter említi, hogy sem a király, sem a püspök nem volt képes kibékíteni az itteni ellentéteket, de „*Elréd, a béketeremtő, mindannyiukkal találkozott, a béke és a jószág*

⁸² VA 23.

⁸³ Jamroziak 2018. 107.

⁸⁴ Burton 1999. 99.

⁸⁵ Jamroziak 2018. 110.

⁸⁶ Jamroziak 2018. 111.

⁸⁷ Powicke 1950. Introduction lxviii.

szavaival a dühös embereket békével, a szeretet egyetlen kötelékével kötötte össze.”⁸⁸ Elrédnek több olyan útja ismert, amelyek Skóciába vezettek, ezek közül az imént említett dundrennani epizód 1159-ben történt, de járt itt 1165-ben is egy hétig, illetve Melrose-ban többször is a halálát közvetlenül megelőző egy-két évben.⁸⁹ Walter az utazások közül csak a római, illetve ezt a skóciai utat említi, de mindkettőt azzal kapcsolatban, hogy bölcs béketeremtőként járt el.

A salamoni minta akkor is megjelenik a *Vitában*, amikor Elréd revesbyi és rievaulx-i apátságának idejére vonatkozóan egyaránt hangsúlyozza az apát erényeit, részben azzal kapcsolatban, hogy mindent kétszeresére gyarapított, részben pedig azzal, hogy a korabeli Anglia fontos alakjaival jó kapcsolatot ápolt, akik szinte szentként tisztelték. Utóbbival kapcsolatban megjegyzi, hogy levelezést folytatott a pápával, Franciaország, Anglia és Skócia királyaival, a yorki és a canterburyi és érsekkel, Anglia Királyságának legrangosabb embereivel, illetve széles körben elterjedt hírnevére is felhívja a figyelmet azzal a mondattal, hogy „*Isten e szolgáját nagy szeretettel övezte az egész birodalom, és különösen a király részéről [...]*.”⁹⁰ Martha Newman Elréd II. Henrikhez fűződő viszonyát – tanácsadói tevékenységét – Clairvaux-i Szent Bernát és VII. Lajos francia király kapcsolatához hasonlította.⁹¹ Elréd személyes levelezései nem maradtak fent, de több olyan történeti-politikai jellegű művet írt, melyek Angliára, annak történelmére és kurrens politikai eseményeire reflektálnak. A négy ismert műve közül három címzettje II. Henrik (1154-1189) volt, akit Elréd a helyes kormányzásra vonatkozó tanácsokkal látott el, hogy miképp váljon jó és igazságos uralkodóvá példát véve az elődjéről, illetve hogyan építsen fel egy olyan államot, melynek alapja a jog és az igazságszolgáltatás.⁹² Dutton szerint Elréd azért foglalkozott ennyit a királyok igazságszolgáltatásban betöltött szerepével és a társadalom „helyes” rendjével, mert úgy vélte, hogy elengedhetetlen a boldogság eléréséhez, míg Burton Elréd lankadatlan vágyát emelte ki Anglia békéjének megteremtésére, amely szerinte az egész világ rendjének megteremtésére irányuló teológiai elkötelezettségének is szerves részét képezte.⁹³ Martha Newman pedig úgy véli, hogy a ciszterciek – Szent Bernát példájával leginkább szemléltethető – politikai tevékenysége a szerzetesi életről alkotott fogalmuk következményeként bontakozott ki.

⁸⁸ „*Quos omnes conueniens Aelredus pacificus uerbis pacis et uirtutis natos iratos famissima pace federauit in unum dileccionis uinculum [...]*.” VA 46.

⁸⁹ Burton 2020. 361.

⁹⁰ „*Multum ergo dilectus famulus Domini ab uniuersis prouincialibus uerum et a toto regno et permaxime a rege domum suam opulentam parauit et uberem.*” VA 28.

⁹¹ Newman 1996. 178

⁹² Dutton 2012. 206.

⁹³ Dutton 2012. 206.

Felismerték, hogy a földi élet szükségszerűen tökéletlen, feszültséggel és viszályokkal teli, ezért úgy vélték, hogy az ő beavatkozásuk is szükségszerű a béke megteremtésének érdekében.⁹⁴

Elréd egyik Henriknek címzett műve a Szent Edwardról szóló életrajz, amelyet (Hitvalló) Edward (1042–1066) 1161-es szentté avatását követően írt meg, éppen abban az időszakban, amikor a II. Henrik és a canterburyi érsek, Beckett Tamás közti ellentét a tetőfokára hágott.⁹⁵ A király és az érsek közötti viszály ártott a ciszterci rend egységének. Jean Truax szerint Elréd a konfliktusban egyértelműen a király mellett állt, és ezt összefüggésbe hozta a Vitában gyakorta felbukkanó kritikusokkal. Szerinte Beckett 1163-as mártírhalála, majd az 1173-as szentté avatása Elrédet a „*történelem rossz oldalára*” helyezte, és a hírnevét az ásta alá a renden belül, hogy II. Henriket támogatta.⁹⁶ Katherine Harvey – Truax könyvéről írt recenziójában – úgy véli, hogy Truax túl komolyan veszi Walter Daniel Elréd kritikáira tett utalásait, ugyanis a „szkeptikus” viszonylag gyakori alak a 12. századi hagiográfiai írásokban, amely lehetővé teszi a szerző számára, hogy bizonyítsa a Krisztushoz hasonló ember szentségét a kételyek ellenére.⁹⁷ Továbbá megjegyzi, hogy ha mégis komoly kritika érte az apátot, akkor annak okai vagy abban keresendők, hogy a monostoron belül kivételezett egyes személyekkel és ez konfliktusokat eredményezett a közösségen belül, vagy pedig a külvilággal való intenzív kapcsolatai révén vált a támadások céltáblájává.⁹⁸ Néhány kortárs minden bizonnyal némi cinizmussal viszonyult a királyi udvarokban sürgő-forgó apátokhoz, akik ráadásul a monostoraik javainak felhalmozásában is rendkívül sikeresek voltak – mint ahogy erről Walter is megemlékezett.

Walter Daniel egy hosszú bekezdést szentel annak, hogy morális magyarázatot adjon arra a területi növekedésre, amely Elréd apátságának idején ment végbe: „*Hírnevét az egész vidék jól ismeri. Püspökök, grófok és bárók hódolnak neki és a helynek is, tiszteletük és szeretetük jeléül pedig javakkal töltik meg azt, ajándékokkal halmozzák el, békével és védelmükkel oltalmazzák. A püspök utasítást ad neki, hogy prédikáljon a papságnak a helyi zsinaton, ő pedig engedelmeskedik. Máskor nagylelkű földadományokat kell elfogadnia, s ezt megteszi, mert belátta, hogy ezekben a bizonytalan időkben az ilyen ajándék a lovagoknak és a szerzeteseknek egyaránt hasznára van, mert azokban az időkben nehéz volt bárkinek jó emberként élnie, hacsak nem szerzetes vagy vallásos rend tagja volt, mert a földet úgy feldúlták és olyan zűrzavar uralkodott rajta, hogy azt kis híján sivataggal tette egyenlővé a rosszindulat,*

⁹⁴ Newman 1996. 171–190.

⁹⁵ Truax 2017. 194–222.

⁹⁶ Truax 2017. 194–222.

⁹⁷ Harvey 2017.

⁹⁸ Harvey 2017.

az öldöklés és a gonoszok dulakodása. Ezért azt szerette volna, ha ez a föld, amelyért majdnem minden ember élet-halál harcot vívott, kerüljön a szerzetesekhez, legyen az ő javukra, és tudta, hogy ha odaadják, amijük van, azzal a birtokosok üdvét szolgálják, de ha nem adják oda, akkor akár életüket és tulajdonukat is elveszíthetik úgy, hogy cserébe semmit nem kapnak.”⁹⁹ A „bizonytalan idők” kifejezés I. Blois-i István uralkodása idején zajló angol-normann polgárháborúra utal. Walter a monostornak való adományok elfogadásának kapcsán kifejtett érvelése rendkívül pragmatikus: egyrészt a világi személyeknek nagyobb esélyük van elnyerni a megváltást a monostornak adott adományokon keresztül, másrészt pedig, tágabb értelemben véve az Egyháznak adott birtokok legalább nem az ellenségek kezébe kerülnek.¹⁰⁰ Marsha Dutton szerint a *Vita* ezen részének hangvétele meglehetősen apologetikus, és az adományok elfogadásának miértjének hosszanti kifejtése arra utal, hogy más monostorok előjárói nem feltétlenül nézték jó szemmel azt, hogy Elréd ennyire sikeres a saját monostorának szerzett anyagi javak tekintetében, és lehetséges, hogy a szóban forgó kritikusok más, kevésbé ügyes környékbeli apátok lehettek, akik egyszerűen csak féltékenyek voltak a sikereire és arra, hogy elhalásztta előlük azokat a támogatókat és birtokadományait, akikre és amelyekre esetleg nekik is szükségük lett volna.¹⁰¹ A monostorok és előjáróik közötti konfliktusok természete legtöbb esetben gazdasági jellegű volt, és még az egy és ugyanazon rendhez tartozó monostorok közötti problémák okai is elsősorban a világi donátoroktól kapott birtokok (grangiák) egymáshoz való közelségéből és a tiszta határok lefektetésének hiányából eredtek.¹⁰² A konfliktusok monostorok közötti rendezésének ügyében gyakran egy másik rendház apátja lett megkérve – vagy jelölte őt ki a generális káptalan –, hogy mintegy döntőbíróként járjon el. Elréd minden bizonnyal gyakran vállalta el ezt a szerepet, de ő maga, illetve Rievaulx is érintett volt ilyen jellegű konfliktusokban.¹⁰³ Julian Haseldine azonban úgy gondolja, hogy az *amicitia* és a velejáró kötelezettségek sok különböző szerzetesrend közötti köteléket megmagyaráznak, és jobban tükrözik a 12. századi szerzetesi világ működését, mint a rivális csoportokról és

⁹⁹ „Currit per totam regionem fama illius. Episcopus comites et procures uirum uenerantur et locum ipsum pro eius reuerencia et amore possessionibus cumulant, beneficiis multiplicant, pace ac protectione sua defensant. In synodis iubet illum antistes sermonem facere ad clericos, quod et facit; sacerdotes corrigere, quod non omittit; militum terras ex elemosinaria largitate possidere ad subsidium filiorum, et obedit, quia nouerat hoc illo in tempore militibus prodesse et monachis. Vix enim in diebus illis aliqui bene uixerunt nisi uel monachi uel alii cuiuslibet religionis uiri, quia omnis terra malorum malicia cede ac uastacione turbata et confusa prope modum readacta fuerat in desertum. Volebat ergo monachis cedere ad utilitatem pro qua uniuersi pane pugnabant ad mortem. Et sciebat possessoribus ad salutem proficere Deo dare quod habebant, qui nisi hoc darent eciam forsitan sine mercede cum uita et illud perdidissent.” VA 28.

¹⁰⁰ Jamroziak 2005. 154.

¹⁰¹ Dutton 1994. Introduction 29.

¹⁰² Jamroziak 2005. 167–174.

¹⁰³ Powicke 1950. Introduction lxiii.

intézményekről alkotott hagyományos szemlélet.¹⁰⁴ Jamroziak rámutatott, hogy ez a kijelentés igaz a rievaulx-i monostor esetére, amelynek számos ciszterci, és más rendhez tartozó ház is volt a közeli szomszédságában, akik bár Rievaulx versenytársai voltak a donációs piacon, de fontos szövetségesek, néhány esetben akár még barátok is lettek.¹⁰⁵ Erre jó példa Byland esete, amely Rievaulx-tól mindössze másfél mérföld távolságra volt. A bylandi monostort az a Roger de Mowbray alapította 1138-ban, aki egyben a riveaulx-i monostor egyik legaktívabb támogatója volt.¹⁰⁶ A monostor eredetileg a Savigny-kongregációhoz tartozott, azonban 1147-ben egyesült a két rend. Jamroziak elemzéséből kiderül, hogy a két monostor közötti konfliktusok a fentebb említett okokból adódtak, azonban ez nem jelentette azt, hogy az apátok személyesen ne ápoltak volna egymással jó kapcsolatot, hiszen Byland apátja, Roger azon kevesek egyike, akit Walter Daniel név szerint megemlíti, hogy jelen volt Elréd halálos ágyánál.¹⁰⁷ A ciszterciek a *caritas* fogalmát két szinten értelmezték: egyfelől, mint lelki egység Istennel, másfelől mint egy olyan lelkület, amely összeköti a szerzetesi közösségeket és az Egyház más tagjait.¹⁰⁸ Ennek az eszménynek a gyakorlati alkalmazása nyilvánul meg a *Vita Aelredi* narratívájában, amely vezérelvet és eszközt egyaránt jelentett a közösség vezetője számára.

A gyakorlatban a monostoroknak a spirituális funkció mellett gazdasági szerepe is volt, és mivel a jövedelmek forrása – legalábbis elméletben – csak a föld volt, így a birtokterületek kiterjesztése és azok bebiztosítása kulcsfontosságú volt a hatékony működés és fenntarthatóság elérésének érdekében, már csak azért is, mert a kezdeti földadomány a világi alapító részéről tendenciáját tekintve nem volt túlságosan nagylelkű.¹⁰⁹ Ennél fogva az apát számára a gyakorlatban nem lehetett túl alacsony prioritás támogatókat szerezni. Elvben a „világtól való visszavonulás” jellemezte a ciszterci közösségeket, de valójában mindig szükség volt olyan külső személyekre, akik az új tagokat és a gazdasági támogatást biztosították. Elréd a *Lelki barátságról* című művének második könyve elején egy Walter nevű szerzetessel folytat párbeszédet, akinek személye minden bizonnyal megegyezik Walter Danielével. Ebben a párbeszédben Elréd úgy ábrázolja önmagát, mint a monostor ügyeivel elfoglalt személyt, aki éppen világi személyekkel „üzletel”. Walter pedig nehezen viseli, hogy amíg Elréd velük foglalkozott, addig a szerzetesekre nem tudott időt szánni. Elréd erre a következőt mondja: „*El kell viselnünk az ilyen embereket. Szolgálatunkra lehetnek, de okkal félhetünk is tőlük. De most*

¹⁰⁴ Haseldine 1993. 391.

¹⁰⁵ Jamorziak 2005. 172.

¹⁰⁶ Truax 2017. 71.

¹⁰⁷ VA 59–60.

¹⁰⁸ Newman 1996. 97–105.

¹⁰⁹ Truax 2017. 70.

már elmentek, és e fárasztó közbűtök után mindannyiunk számára édesebb lesz a magány.”¹¹⁰

Bár a monostor békéjét megzavarják a kívülről jövő személyek, illetve az őket a monostor területére hozó világi ügyletek, Elréd pontosan tudta, hogy szolgálatukra is lehetnek.

Walter Daniel nemcsak spirituális vezetőként értékelte nagyra Elrédet a *Vitában*, hanem a lelki, erkölcsi és gyakorlati készségeinek kombinációját. Szellemi és lelki tulajdonságai népszerűvé tették a szerzetesek és a világi személyek körében egyaránt, ő maga szigorúan betartotta a szerzetesi életre vonatkozó előírásokat, hírneve pedig vonzotta a támogatókat; míg ő maga aszketikus életvitelt folytatott, a monostorra viszont nagylelkűen költött.

Összegzés

Dolgozatomban egy angol életrajzzal foglalkoztam, amelyet az 1170-es években írt Rievaulx-i (Szent) Elrédről egy hozzá közel álló, ugyancsak az észak-angliai Rievaulx apátságában élő társa, Walter Daniel. Véleményem szerint önmagában Elréd személye miatt is érdemes foglalkozni a *Vita Aelredi*-vel, hiszen bár a ciszterci rend egyik legfontosabb 12. századi képviselőjéről van szó, eddig alig foglalkozott vele a magyar kutatás. Másrészt, és ez fontosabb, a forrás – műfajából adódóan – elsősorban egy ideál bemutatására törekszik, így a benne rögzített információk is a hangsúlyozni kívánt eszménynek vannak alárendelve.¹¹¹ Az Elrédről szóló életrajz egy lelkiségében sajátosan 12. századi ciszterci produktum, amely legalább annyit elmond a szerzőről, az ő szentségről alkotott képéről, illetve a ciszterci célközönségről, mint magáról a mű alanyáról. Ahogy a bevezetésben is említettem, a szerző deklarált célja *Vita* megírásával az volt, hogy a jelenlegi rievaulx-i szerzetesek és a későbbi generációk elé egy követendő példát állítson. Ez a mű alkalmas volt arra, hogy rajta keresztül bemutassam, hogy milyen eszményeket fogalmaznak meg a ciszterciek, mit tartanak fontosnak hangsúlyozni saját magukról, milyen tekintetben egyedülállók másokhoz képest.

Az első fejezetben azt vizsgáltam, hogy a *Vita* narratívája alapján Elréd miért lépett be a ciszterci rendbe. Megállapítottam, hogy a szerző a ciszterciek radikális, önként vállalt szegénységét, életmódjuk szigorúságát, és a szeretet kötelékei által összetartott közösséget hangsúlyozza mint legfőbb motivációs tényezőket. Ugyanakkor arra is igyekeztem felhívni a figyelmet, hogy miképp fonódott össze a korabeli politikai helyzet a ciszterciek Angliában való megjelenésével, illetve Elréd skót király udvarában eltöltött évei, kapcsolatai milyen szerepet játszottak a rievaulx-i monostorba való belépésében. A második fejezetben a *Vitában* megjelenő

¹¹⁰ Aelred of Rievaulx 1977. 12.

¹¹¹ Heffernan 1998. 87.

aszketikus gyakorlatokról írtam, amelyek hatására egy olyan belső átalakuláson ment keresztül Elréd, amely közelebb vitte őt a Krisztushoz való hasonlósághoz Walter szemében, illetve a szigorú ciszterci életmódot – a minden felesleges dologról történő lemondást – is megtestesítette. A harmadik fejezetben arra világítottam rá a szöveg alapján, hogy a rievaulx-i közösség életét meghatározó alapgondolat a felebaráti szeretet mellett a megbocsájtás volt. Mindkettő rendkívül fontos témája a ciszterci teológiának és a 12. századi spiritualitásnak egyaránt. Az Eszmény és valóság című fejezet pedig Elréd „másik oldalát” mutatta meg, amely ellentmond a „világtól való elvonulás” ciszterci toposzának. Ugyanakkor a *Vita* alapján egyértelmű, hogy a szerző nem csak Elréd lelki és szellemi kvalitásait értékelte nagyra, hanem a gyakorlati készségeit is.

Walter Daniel műve és Elréd ábrázolása tehát messze túlmutat az életrajzírón és az alanyán. Bemutatja, hogy a 12. századi reformszerzetesség milyen énképpel rendelkezett, miképp próbált meg magának helyet találni az egyre sokszínűbb szerzetesi világban.

Bibliográfia

Primer források

Biblia 2013

Biblia, Ószövetség. Szent István Társulati Biblia. Sajtó alá rendezte: Rózsa Huba. Budapest: Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, 2013. Online dokumentum: <https://szentiras.hu/SZIT> – utolsó letöltés: 2022. április 18.

A lelki barátságról

Aelred of Rievaulx: *Spiritual Friendship*. Trans. Mary Eugenia Laker SSND. Introduction by Douglass Roby. Cistercian Fathers Series 5. Kalamazoo: Cistercian Publications, 1977.

Szent Benedek Regulája

Szent Benedek Regulája. Ford. Söveges Dávid. Pannonhalma: Bencés, 1995.

Vita Aelredi

Walter Daniel: *Vita Ailredi Abbatis Rievall' / The Life of Ailred of Rievaulx*. Ed. and trans. Maurice Powicke. Oxford: Clarendon Press, 1950.

Szakirodalom

Burton 1999

Burton, Janet: *The Monastic Order in Yorkshire, 1069–1215*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

Burton 2020

Burton, Pierre André: *Aelred of Rievaulx (1110–1167): An Existential and Spiritual Biography*. Trans. Christopher Coski. Collegeville, MN: Liturgical Press, 2020.

Bynum 1975

Bynum, Caroline Walker: The Cistercian Conception of Community: An Aspect of Twelfth-Century Spirituality. *The Harvard Theological Review* 68 (1975). 273–286.

Christensen 2011

Christensen, Katherine: Walter Daniel's Life of Aelred of Rievaulx. The Heroism of Intelligence and the Miracle of Love. In: *The Middle Ages in Texts and Texture. Reflections on Medieval Sources*. Ed. Jason Glenn. Toronto: University of Toronto Press, 2011. 217–230.

Dutton 1990

Dutton, Marsha: The Conversion and Vocation of Aelred of Rievaulx: A Historical Hypothesis. In: *England in the Twelfth Century*. Ed. Daniel Williams. Woodbridge: Boydell Press, 1990. 31–49.

Dutton 1994

Dutton, L. Marsha: 'Introduction' to *Walter Daniel: The Life of Ailred of Rievaulx*. Trans. F. M. Powicke. Kalamazoo: Cistercian Publications, 1994. 7–88.

Dutton 2012

Dutton, L. Marsha: That Peace Should Guide and Society Unite: Aelred of Rievaulx's Political Philosophy. *Cistercian Studies Quarterly* 47 (2012): 279–295.

Fejérdy 2016

Fejérdy Judit Mónika: *Krisztus test szerinti ismeretétől – Krisztus lélek szerinti ismeretéig. Clairvaux-i Szent Bernát krisztológiai tanítása beszédei alapján*. Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Hittudományi Kar, 2013.

Fergusson – Stuart 2000

Fergusson, Peter – Stuart, Harrison: *Rievaulx Abbey: Community, Architecture, Memory*. New Haven: Yale University Press, 2000.

Freeman 2002

Freeman, Elizabeth: *Narratives of a New Order: Cistercian Historical Writing in England (1150–1220)*. Turnhout, Belgium: Brepols, 2002.

Haseldine 1993

Haseldine, Julian: Friendship and Rivalry: The Role of Amicitia in Twelfth-Century Monastic Relations. *Journal of Ecclesiastical History* 44 (1993): 390–414.

Harvey 2017

Harvey, Katherine [könyvismertetés]: Jean Truax: Aelred the Truax, Jean: Aelred the Peacemaker: The Public Life of a Cistercian Abbot. Collegeville, MN: Liturgical Press, 2017. *The Medieval Review*, 2017. Online dokumentum: <https://scholarworks.iu.edu/journals/index.php/tmr/article/view/24323/29958> – utolsó letöltés: 2022. április 27.

Heffernan 1988

Heffernan, J. Thomas: *Sacred Biography: Saints and Their Biographers in the Middle Ages*. Oxford: Oxford University Press, 1988.

Horváth 2009

Horváth Olga O.Cist.: Bevezetés. Rievaulx-i Boldog Elréd: A tizenkét éves Jézusról és Oratio Pastoralis. Budapest: L'Harmattan, 2009. 7–12.

Jamroziak 2005

Jamroziak, Emilia: *Rievaulx Abbey and Its Social Context, 1132–1300: Memory, Locality, and Networks*. Turnhout: Brepols, 2005.

Jamroziak 2013

Jamroziak, Emilia: *The Cistercian Order in Medieval Europe 1090–1550*. New York: Routledge, 2013.

Jamroziak 2018

Jamroziak, Emilia: The Cistercians, Eugenius III, and the Disputed York Election. In: *Pope Eugenius III (1145–1153): The First Cistercian Pope*. Ed. Iben Fonnesberg-Schmidt – Andrew Jotischky. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2018. 102–124.

Kershaw 2011

Kershaw, Paul J. E.: *Peaceful Kings: Peace, Power, and the Early Medieval Political Imagination*. Oxford–New York: Oxford University Press, 2011.

Knowles 1941

Knowles, David: *The Monastic Order in England*. Cambridge: Cambridge University Press, 1941.

McGuire 1994

McGuire, Brian Patrick: *Brother and Lover: Aelred of Rievaulx*. New York: Crossroad, 1994.

McGuire 1988

McGuire, Brian Patrick: *Friendship and Community. The Monastic Experience 350–1250*. Kalamazoo: Cistercian Publications, 1988.

Moatt 2007

Moatt, Michele: Discipline and the Rule of Basil in Walter Daniel's Life of Ailred of Rievaulx. *Studies in Church History* 43 (2007). 169–179.

Newman 1996

Newman, G. Martha: *The Boundaries of Charity: Cistercian Culture and Ecclesiastical Reform 1099–1150*. Stanford: Stanford University Press, 1996.

Németh 2002

Németh Csaba: „Bevezetés”: In.: Clairvaux-i Szent Bernát: A kegyelemről és a szabad elhatározásról: Hogyan szeressük Istent? Heczeg Zsuzsa. (szerk.). Kairosz Kiadó, Budapest. 5–31.

Powicke 1950

Powicke, Maurice Frederick: Introduction. In: Walter Daniel: *Vita Ailredi Abbatis Rievall' / The Life of Ailred of Rievaulx*. Ed. and trans. F. M. Powicke. Oxford: Clarendon Press, 1950.

Race 2011

Race, Sharla: *Aelred of Rievaulx: Cistercian Monk and Medieval Man: A Twelfth Century Life*. [H.n.]: Tigmor Books, 2011.

Urbán 2013

Urbán Máté: *Világon kívüli hely a világ közepén. Remeterendi és ciszterci tájszemlélet a 11–12. századi elbeszélő források alapján.* Budapest: ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola, 2013.

Truax 2017

Truax, Jean: *Aelred the Peacemaker: The Public Life of a Cistercian Abbot.* Collegeville, MN: Liturgical Press, 2017.

Weiss 1993

Weiss, Daniel H.: Biblical History and Medieval Historiography: Rationalizing Strategies in Crusader Art. *Modern Language Notes* 108 (1993): 710–737.